

МЯСТОТО НА ОФШОРНИЯ БИЗНЕС В ГЛОБАЛНАТА ИКОНОМИКА

Ст. асист. Симеон Момчев

Катедра "МИО"

СА "Д. А. Ценов" - Свищов

Abstract

Because of lack of knowledge or because of some other reasons, sometimes not always correct, there is a negative attitude to the offshore zones and the offshore business. The object of the article is to clarify the conception "offshore" and its place in our global world by using the conception "reducing of tax payment" in contrary to the negative "avoidance of taxes". It is a fact that every economic agent wants to pay fewer taxes, but on the other hand the intelligent government must know that real development and prosperity are not achievable by high taxes.

In opposition to the thesis that the offshore business comes through the 1395 – the liberation of the Guernsey and Jursey islands from paying taxes, The Dubrovnik Bill of Ivan-Asen (1230) is accepted to be the first example of that kind of business.

The rapid development of this part of the international business in the past few years brings to the conclusion that it is result and a reason for globalization.

Keywords: Offshore, Tax, Globalization, Reducing of tax payment, Morality of taxes

*"Никой в тази страна не носи каквито и да са задължения, както морални, така и други, да организира своите дела и своята собственост така, че данъчните служби да могат да му бръкнат в джоба по-дълбоко. Данъчните служби притежават всякакви възможности, предоставени им от данъчното законодателство, да изпразнят джоба на данъкоплатеца. И данъкоплатеца има също така право, оставайки в рамките на закона, да прояви съобразителност за да предотврати опустошението на своя джоб от данъчните служби."*¹

Изхождайки от етимологията, думата "офшор" означава нещо извън брега, недалече някъде по крайбрежието. И ако в миналото това определение е било сравнително вярно (първата офшорна зона в съвременния смисъл на думата се появява през 60-те години и това са Бахамските острови), то днес, когато офшорният бизнес е получил бурно развитие и офшорни зони са вече и територии, дори нямащи излаз на море, това определение вече не е съвсем вярно. През последните десетилетия, когато невероятните успехи на технологиите и революцията в телекомуникациите съществено опростиха достъпа до всички краища на света, а фискалните апетити на развитите страни са все по-големи, въпроса за същността на офшорния бизнес и неговото място в съвременната икономика става все по-актуален. От друга страна, анализирайки данните за преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ), бихме могли да говорим за граници на поглъщаемост на преки чуждестранни инвестиции за отделните икономики, зависещи от специфичните условия за дадената страна, докато за офшорните зони такава на практика не съществува. Например за 1997 г. ПЧИ на човек от населението в новоиндустриализиращи се страни като Бразилия и

¹ Лорд-съдия на Великобритания **Клайд**, Интернет, <http://www.consumoffshore.com/russian/offind/offuse.htm>

Мексико са съответно 774 \$ и 921 \$, за страни износителки на нефт като Индонезия и Египет са 305 \$ и 241 \$, а за офшорни зони като Бермудските острови и Каймановите острови са съответно 407 214 \$ и 129 437 \$ на човек от населението.² Съчетанието на интересите на самите зони и интересите на отделните икономически субекти ни дава основание да твърдим, че офшорният бизнес ще продължи да се развива. И това - в права зависимост спрямо намесата на държавата в икономиката и като нейна реакция.

I. Глобализацията на световната икономика – предпоставка за развитието на офшорния бизнес

Днес, когато говорим за глобален свят, за глобализация в икономиката, под което се разбира преди всичко идеята за свободен световен пазар, глобална масова култура и световно “общество на знанието”³; когато интернационалните предприятия оперират на световния стоков и финансов пазар на основата на високо развити информационни технологии и вече значението на производствения сектор значително намалява за сметка на разширяването на областта на услугите и особено на финансовия и информационен сървър; когато функциите на финансовите пазари вече не се свеждат до просто посредничество между търсенето и предлагането на капитал, финансовите активи са съвсем самостоятелен пазарен обект и борсата вече отразява повече очакванията, отколкото реалното развитие, се оказва, че в по-голямата си част ние не сме подготвени за това. Все още е масова практика да се разсъждава с терминология и логика ако не от времето на Адам Смит, то поне от времето преди 1971 г. (отмяната на Бретън-Уудската система). Все още е практика да гледаме носталгично назад, да се оплакваме от новите условия, но това е все едно един зрял, пораснал човек да гледа с носталгия детските си дрешки и да се оплаква, че вече не му стават, че му стягат. Днешното време изисква да са разсъждава наднационално, глобално, а не със стратегия и тактика от миналото, да се излезе извън държавните граници (“тесните детски дрешки”).

Всичко това предполага съвсем различен подход към икономиката. След отмяната на връзката между валутите и златния долар възникнаха наднационални финансови пазари, а благодарение на микроелектронните информационни и комуникационни възможности рязко нарасна обемът на обменяните информационни потоци, което предполага установяването на международни контакти в много по-широк обем и с несравнимо по-голяма скорост.

В следствие на всичко това, може да се каже, че от една страна капиталът може да действа все по-автономно и не е свързан тясно с определени места за разполагане на производството и въобще на икономическата активност, а търси възможно най-добрите условия от гледна точка на разходите за издръжка. От друга страна вследствие на намаляващото значение на транспортните разходи, възможността да се внедри навсякъде еднакво високо ниво на технологии, а оттам да се произвежда висококачествена продукция на съпоставими цени, намалява конкурентните предимства на отделните национални стопанства и те са принудени да водят изострена конкурентна борба за привличането на инвестиции, в която борба предлагат различни облекчения и привилегии. Казаното до тук ни дава основание да твърдим, че навлизаме все повече в нов

² виж Семенов, А. сп. “Економика Украинъ”, бр.2/2000, с. 70

³ За подробности виж Ат. Дамянов, “Управление на персонала”, Свищов.1999, с. 9

етап на международната търговия, при който контактите не са вече между определени контрагенти, които лично се познават и на тази основа си предоставят редица привилегии и отстъпки, а имаме един вид открита оферта от страна на самите национални стопанства, с която те предоставят редица облекчения и привилегии за конкретен вид икономически субекти и икономическа дейност.

Разбирането на глобализацията като свобода на движение на стоки, работна сила, капитал и информация, което предполага омаловажаването на държавните граници и държавните машини, изисква всеобхватно тълкуване на старото разбиране, че капиталът изследва, произвежда, финансира и продава именно там, където условията и възможностите за получаване на печалба са по-големи.

С оглед избягване на противоречия в изложението няма да използваме термина “печалба”, а ще говорим за “финансов резултат” и ще въведем израза “редукция на данъчните плащания” в противовес на “бягство от данъка”, който израз носи определен негативен заряд.

Изхождайки от гореизложеното разбиране за същността на новите условия, ние бихме искали да избегнем двойния стандарт при разглеждането на различните видове плащания, осъществявани от икономическите субекти при реализирането на тяхната икономическа активност, защото глобалният инвеститор, търсейки по-благоприятни условия за инвестиране, отчита вече не само цената на суровините и материалите, не само цената на работната сила, но и такива условия като социални издръжки, благоприятни данъчни и финансови условия, както и занижени екологични стандарти. Това ни дава основание да разгледаме плащанията, които осъществява глобалният инвеститор и от които зависи крайният финансов резултат за него, обособени в три основни групи:

1. Плащания за суровини, материали, енергоносители и т.н.
2. Плащания за работна сила.
3. Данъчни и сходни на тях плащания.

Съгласно “старото” разбиране, разбирането на XIX и XX век, снижаването на плащанията от първите две групи чрез използването на сравнителните преимущества на отделните държави свидетелства за добро познаване на същността на мениджърската институция, свидетелства за добро управление. Когато се заговори обаче за снижаване на данъчните плащания темата е едва ли не табу и е “неетично” да се говори за подобни мерки. Оправдано и “етично” е изнасянето на производството там, където ще са по-ниски първите два вида разходи, но ако се замислим ще видим, че такива условия предоставят слабо развитите държави и всъщност зад граница се изнасят “коминопущещите производства”, производствата, замърсяващи околната среда. Освен това поради по-ниския екологичен стандарт в тези страни, санкциите за замърсяване на околната среда там са по-малки, т.е. “етично” е да бъдат тровени “аборигените”, още повече че и за труда им ще се заплаща по-малко. Когато се заговори така да бъде организирана бизнесдейността, че да бъдат платени по-малко данъци, такси и т.н. държавни вземания, при това без да се нарушават законите в съответната приемаща държава, веднага се вадят аргументи колко неетично е това. Все пак ние смятаме, че това разбиране е обречено, а с него и изповядващите го икономически субекти. Новото разбиране предполага третирането на данъчните плащания като не по-маловажна част от останалите видове плащания за осъществяването на икономическа дейност. И както снижаването на първите

две групи разходи свидетелства за добър мениджмънт, така и снижаването на третата група плащания свидетелства за това, дори може да се каже и в още по-голяма степен. В подкрепа на гореизложеното говорят мащабите на развитие на този сектор от икономическата дейност през последните години.

Според американската банка "Мерил Линч" през декември 1996 г. частните капитали, депозирани във финансовите райски кътчета, са възлезали на 15 % от световния БВП, или на 5 милиарда долара в сравнение с 1,5 милиарда долара през 1989 г.⁴

Изрично искаме да подчертаем, че тази дейност трябва винаги да бъде в рамките на закона, ето защо въведохме термина "редукция на данъчните плащания" тъй като тази дейност включва не само простото снижаване или избягване на данъка, а и (възможно е) трансформацията му в друг вид плащане – например вместо да се плаща пропорционален данък печалба е възможно да се плаща фиксирана годишна такса.

Генезис на явлението "офшорен бизнес". Какво е това "офшорен бизнес"? Едно разбиране на офшорния бизнес като бягство в т.нар. "данъчен рай" би било прекалено опростено, стигащо до неточност. За да бъде даден отговор на този въпрос би следвало да се проследи във времето неговото зараждане и еволюцията му през вековете, за да се стигне до днешните сложни организационни форми за осъществяването му.

Проблемът за снижаването на данъчните плащания е вълнувал отделния икономически субект може би още от момента на възникването на данъчното облагане. Разбирането на офшорния бизнес като бягство от данъка в неговия негативен аспект би било крайно неправилно. Както изяснихме по-горе, когато говорим за офшорен бизнес трябва да имаме предвид, че става дума за законно регламентирано от страна на съответната държава правно положение. Естествено една държава, за да прибегне до такава мярка би трябвало да има основателни причини. Какви биха могли да бъдат те? Считаме, че на базата на историческия опит можем да ги обединим в две основни групи.

1. Когато една държава желае да присъедини отделна област или територия към себе си, обикновено тя предоставя на жителите на съответната зона определени привилегии и напълно или частично освобождава това население от данъчна повинност. Можем да кажем, че от тук водят началото си днешните т. нар. "данъчни райове", които по правило са бивши колонии, на които метрополията е предоставила определени привилегии. Исторически погледнато един от първите случаи в този аспект е привилегията, която Англия дава през Средновековието на остров Гърнси, но такива примери биха могли да се намерят и другаде и в по-ново време.
2. Когато държавата предоставя специфична преференция на определена категория чуждестранни икономически субекти, при запазване на нормалното си данъчно облагане за всички свои граждани и чужди такива, не включени в съответната категория дейност. Според нас, именно развитието на тази логика във времето дава най-интересната част от съвременния офшорен бизнес. Исторически погледнато тези мотиви са се появили също през средните векове и според нас много удачен пример в тази насока е

⁴ Вж. **сп. Сега**, Година II, бр. 28, 24-30 юли 1997.

Дубровнишката грамота на Иван Асен II (1230 г.)⁵, с която той освобождава от данъчна повинност дубровнишките търговци, осъществяващи дейност на територията на България. По този начин Иван Асен II е целял интензифицирането на търговския стокообмен, а оттам и подобряване благосъстоянието на своя народ, т. е. същото което е движещ мотив и в съвременните офшорни зони от този тип – офшорните зони с нормално данъчно облагане, но предоставящи преференции за специфична категория дейност.

Всичко това ни дава основание да твърдим, че доколкото по този начин са се подобрявали възможностите за контакти и приобщаване едни към други на отделни държави или територии и народи и имайки предвид, че офшорния бизнес е възникнал като явление исторически доста по-рано той е предпоставка за развитието на глобалните процеси.

От друга страна, както бе изяснено в предходната част, протичащите през последните години процеси на глобализация, свързани с улеснената връзка между отделните територии, когато географската отдалеченост не е решаващ фактор, високите технологии и т.н. са предпоставка за бурното развитие на офшорния бизнес през последното десетилетие. Ето защо твърдим, че едва днес възникналият през Средновековието офшорен бизнес навлиза във фазата на своя разцвет и от локално явление се е превърнало в глобално.

“Някои зони са изгряващи звезди, а други губят блясъка си. Швейцария беше навремето бастион за банковата тайна, но това вече не е така. Способността да се осигури необходимото за собствеността ерозира повече поради интернационален (главно американски) натиск. Същото важи и за Бахамите и Каймановите острови, които напоследък привлякоха твърде много политическо внимание. В отговор някои от малките като островите Кук, Гибралтар, Невис, Търкс – могат да гарантират по-добра защита, защото не са обект на интернационален натиск.

*С изключение на европейските утвърдени зони – Швейцария, Лихтенщайн, Австрия и островите покрай Протоците – повечето зони са нови. Още по-нови непрекъснато се появяват. Гибралтар, например, промени законодателството си едва през 1993 г. и се превърна в привлекателна, защитаваща вложенията зона”.*⁶

По отношение броя на офшорните зони и количеството на регистрираните в тях компании съществуват различни мнения, но се счита, че офшорните зони са над 60 – 70, регистрираните в тях компании – над 1,5 – 2 милиона.⁷

Всичко това ни дава право да заявим, че **офшорният бизнес е предпоставка за развитието на глобализацията и в същото време резултат от глобализирането на световната икономика.**

Офшорни зони и Свободни икономически зони. За по-пълното изясняване на същността на офшорния бизнес е уместно да се направи паралел между офшорните зони и свободните икономически зони. Между тях съществуват

⁵ За подробности виж: История на финансовата и кредитната система на България. Варна, 1981, с.121-122.

⁶ Вж. **Голдстейн, Ар.** Какво представляват офшорните зони и офшорните компании. Издателство КАБРИ, с. 30.

⁷ Виж за подр.: **Горбунов, А.** Офшорный бизнес и управление компаниями за рубежом. ИНФРА-М, М., 1997.

редица прилики, но и принципни разлики, които налагат тяхното диференциране.

Както вече бе споменато, корените на офшорния бизнес са далеч назад във времето. Същото важи и за Свободните зони – първите такива възникват по крайбрежието на Средиземно море още в края на XVI в. Един от първите примери е провъзгласяването на статус на свободно пристанище на италианския град Генуа през 1595 г.⁸ Сравнително по едно и също време става и тяхното налагане в съвременния им вид – за офшорните зони то е 60-те години на нашия век, докато една от първите държави в света, приела закон за учредяване на Свободна зона е Южна Корея (01.01.1970 г.). Официално признатата дефиниция за Свободна зона (зона “порто-франко”) е дадената в VIII допълнение към Конвенцията от Киото, прита през 1973 г. В нея като зона “порто-франко” се определя част от територията, на която стоките се разглеждат като обекти, които се намират извън границите на националната данъчна система и поради това не подлежат на задължителен митнически и данъчен контрол.⁹

Можем да обобщим, че приликите между двата вида зони се заключават най-вече в следното:

- Двете явления възникват доста назад във времето и са породени от строга икономическа логика;
- Целта е привличането на инвестиции в съответните зони чрез предоставянето на митнически и данъчни преференции и цялостно улесняване на бизнеса.

Въпреки че преследваната цел е сходна, съществуват и редица принципни различия, които бихме могли да формулираме по следния начин:

- Офшорните зони предоставят преференции изключително само на чуждестранни лица;
- Докато Свободните зони целят привличането на инвестиции, които да бъдат вложени под една или друга форма в реално производство или осъществяване на движение на стоки в тях самите, то офшорните зони изрично изискват да не се извършва никаква дейност на тяхна територия – там единствено се регистрират компаниите с цел водене на бизнес някъде другаде;
- В условията на валутна и политическа нестабилност, офшорните зони се използват не само за снижаване на данъчното облагане, но и като място, предлагащо защита на капиталите и имуществото от местни и политически рискове;
- Офшорните зони са удобни за защита на собствеността от преследване от страна на кредитори, изнудвачи и от явна или скрита конфискация;
- Офшорните зони са удобни като място за натрупване и акумулиране на средства както за бъдеща дейност, така и за бъдещи поколения;
- Офшорните зони предлагат защита на интелектуалната собственост и получаването на доходи от нея;
- Офшорните зони подпомагат по-голямата гъвкавост на бизнесдейността;

⁸ Кузменко, В. П. и Кузнецова, Л. И., http://asterix-st.niurr.gov.ua/ru/publication/economy/kuzmenkoSEZ_ru.htm, “Економика предприятия”, 1999, № 2-3, с 24-25

⁹ Кузменко, В. П. и Кузнецова, Л. И., http://asterix-st.niurr.gov.ua/ru/publication/economy/kuzmenkoSEZ_ru.htm, “Економика предприятия”, 1999, № 2-3, с 24-25

- Офшорните зони гарантират конфиденциалността на бизнесдейността;
- Офшорните зони улесняват достъпа до международните валутни пазари;
- Офшорните зони подпомагат физическата емиграция на отделните лица.

От всичко казано се вижда, че макар и да имат много сходства, офшорните зони и свободните зони са доста различни и офшорните зони са по-многообхватни и специфични.

II. Видове офшорни зони

Едно по-нататъшно и по-задълбочено изследване на офшорния бизнес следва да продължи с изясняването на видовете офшорни зони, на изискванията, на които те трябва да отговарят, за да могат да станат те действителни, реални офшорни зони, а не номинални, т.е. само като пожелание и амбиция.

Офшорните зони са много разнообразни по отношение на предпочитанията, които предоставят и като особеност за осъществяването на офшорен бизнес в тях. Сложността идва и от дефинирането на самото понятие офшорна зона, а оттам и определянето на техния брой. И действително *“всяка нация, друга, а не вашата, удовлетворява дефиницията за офшорна зона. Като финансов смисъл една чуждестранна юрисдикция може само да привлича фондове на граждани от други държави, ако предлага финансови или законови предимства, невъзможни вкъщи. Успешните зони обхващат тези големи финансови и законови предимства и изместват други страни, състезаващи се в привличането на интернационални фондове. Инвестирайки извън собствената си страна, Вие повече не сте обвързани с ограничителни закони, а всъщност се радвате на по-облекчените, перспективни закони на друга страна – закони, които Ви позволяват по-добре да изпълните една или повече важни финансови цели”*.¹⁰

Ще изходим от разбирането, че офшорните зони са места, които предоставят на чуждестранните икономически агенти специфични предпочитания и най-вече облекчено данъчно облагане на дейността и в следствие ще усложняваме и уплътняваме това понятие. Съгласно това разбиране офшорните зони в света са може би около 70, а това прави всеки опит за групиране и класифициране малко или повече условен, а и самото вариране във всяка група би било доста значително поради големите разлики между отделните зони, обусловени и исторически, и политически, и географски. Все пак за да изясним проблема ще възприемем няколко различни критерия за тяхното групиране.

1. Според юрисдикцията:

1.1. *Самостоятелни държави и независими територии.* Към тази група можем да причислим Холандия, Унгария, Лихтенщайн, Люксембург, Монако, Англия, Панама, Кипър, Ирландия, Белиз, Западно Самоа и др.

1.2. *Зависими територии, щати, кантони и т.н.* Тук причисляване американските щати Делавер, Невада, Уайоминг, Ню Йорк; някои кантони в Швейцария; както и такива територии като Холандски Антили, Британски Вирджински острови и др.

¹⁰ Вж. **Голдстейн, Ар.** Какво представляват офшорните зони и офшорните компании.....цит, съч., с. 18.

Това разделение се налага, за да илюстрира разбирането, че офшорни зони са не само бивши колонии, но и напълно самостоятелни държави, които с цел привличане на чуждестранни инвестиции целенасочено предлагат преференции и облекчения за определен тип чуждестранни икономически агенти.

2. Групиране на географски принцип

- 2.1. *Европа.* Такива са: Австрия, Андора, Ватикана, Гибралтар, Гърнси, Гърция, Джърси, Ирландия, Кампионе, Кипър, Лихтенщайн, Люксембург, Мадейра, Малта, Ман, Монако, Олдърни, Сарк, Унгария, Холандия, Швейцария.
- 2.2. *Азия и Океания.* Такива са: Бахрейн, Вануату, Дубай, Западна Самоа, Йордания, Калмикия, Кук, Лабуан, Маршалови острови, Науру, Обединени Арабски Емирства, Питкърн, Света Елена и зависимите територии, Сингапур, Филипини, Хонконг, Южна Джорджия и Южни Сандвичеви острови.
- 2.3. *Африка.* Такива са: Занзибар, Канарски острови, Либерия, Мавриций и Сейшелски острови.
- 2.4. *Северна и Южна Америка.* Такива са: Ангуила, Антигуа и Барбуда, Аруба, Барбадос, Бахамски острови, Белис, Бермудски острови, Британски Вирджински острови, Делауер, Кайманови острови, Коста Рика, Монсерад, Невада, Невис, Ню Йорк, Панама, Пуерто Рико, Сен Винсент и Гренадини, Търкс и Койкос, Уайоминг, Уругвай и Холандски Антили.

Постарахме се чрез това групиране, възможно най-изчерпателно, да демонстрираме, че офшорните зони не са изолирани в определен регион, а са глобално явление и посочвайки всички известни на нас офшорни зони да демонстрираме, че в битуващото съзнание не е ясна тяхната същност и разпространеност.

3. Групиране съобразно възприетата правна система.

- 3.1. *Правна система, основана на принципите на английското обичайно право.* Тук са зони като: о. Ман, Аруба, Гибралтар, Британски Вирджински острови и др.
- 3.2. *Правна система, основана на принципите на римското гражданско право.* Като пример тук ще посочим Австрия, Швейцария, Холандия и др.

Според нас това е една от най-важните принципни разлики между различните видове зони, която предопределя голяма част от техните особености, условия за регистриране на компании и т.н., но този проблем е предмет на много по-задълбочено изследване, което е обект на друга разработка.

4. **Групиране в зависимост от вида дейност, подходяща за осъществяване от компаниите, регистрирани в офшорните зони** (за основа на тази класификация се ползва класификацията, направена от А. Горбунов).¹¹

- 4.1. *Компании от холдингов тип.* Подходящи за регистрация зони са: Холандия, Холандски Антили, Швейцария, Австрия, Кипър, Люксембург, Гибралтар, о. Ман, Лихтенщайн.

¹¹ Виж за подр.: **Горбунов, А.** Оффшорный бизнес и управление компаниями за рубежом. ИНФРА-М, М., 1997.

4.2. *Търговско посреднически компании.* Подходящи са: Гибралтар, О. Ман, Швейцария, страните от Азиатско-тихоокеанския регион, Джърси, Невис, Бахамски острови.

4.3. *Компании с финансов профил.* Подходящи са: Бермудски острови, Бахамски острови, Барбадос, Кипър, Кайманови острови, Гърнси, о. Ман, Лихтенщайн, Търкс и Койкос, Сингапур и др.

Тази класификация се налага, за да се илюстрира разбирането, че изборът на офшорна зона не е предопределен от нейната географска близост, а от специфичните условия, които предлага и много често е по-подходящо да изберем малко известна, но удачна за нашите цели офшорна зона.

За получаването на още по-задълбочена представа за същността на офшорния бизнес се налага да обобщим в няколко групи и условията, на които трябва да отговарят офшорните зони, за да бъдат реални, а не мними. С това ще завършим настоящия преглед на офшорния бизнес.

- ✓ **Първо**, най-важно условие, за да бъде третирана една зона като офшорна е тя да предлага по-ниски или никакви данъци за определена категория чуждестранни икономически агенти.
- ✓ **Второ**, условието за конфиденциалност. За да е привлекателна офшорната зона трябва да гарантира много строго банковата тайна, както и цялата информация, засягаща собствеността на съответната компания или влог. Неспазването на това условие е причина някои утвърдени до скоро зони да губят привлекателност (напр. Швейцария).
- ✓ **Трето**, условието за политическа и икономическа стабилност. Съществуват територии, които предлагат много изгодни условия, но поради тяхната политическа или икономическа нестабилност те са по-скоро номинални, отколкото реални офшорни зони (напр. Калмикия).
- ✓ **Четвърто**, свобода на движение на капитала и трансфера на валута.
- ✓ **Пето**, наличие на удобни транспортни и най-вече комуникационни връзки.

Съчетанието на интересите на самите зони и интересите на отделните икономически субекти ни дава основание да твърдим, че офшорният бизнес ще продължи да се развива. Това е световна тенденция и не бива да се отрича едностранно – така, както, дали от неразбиране, дали съдейки от примери на безспорни негативни елементи, се прави в момента в България.